

ศาสนาความเชื่อในศรีวิชัย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ปรากฏหลักฐานการเผยแพร่พุทธศาสนาจากอินเดียไปยังเกาะสุมาตราและชวาโดยพระภิกษุคุณวรมันจากแคว้นเมย์รได้เดินทางมาเผยแพร่พุทธศาสนานิกายมุลสรวาสติวาท ซึ่งเป็นพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่ใช้ภาษาสันสกฤต เมื่อ พ.ศ. ๙๖๖ สอดคล้องกับบันทึกของหลวงจีนอี้จิงที่ว่าพุทธศาสนาในประเทศแห่งทะเลใต้แทบทั้งสิ้นเป็นแบบเถรวาท ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ พระธรรมปาละ ซึ่งเคยไปศึกษาพระธรรมที่มหาวิทยาลัยนาลันทาได้ไปเผยแพร่พุทธศาสนาที่เกาะสุมาตราและชวา ต่อมาราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พระภิกษุจากอินเดียได้ คือพระวัชรโพธิ ได้เดินทางมาเผยแพร่ลัทธิตันตระที่เกาะชวาและสุมาตรา

ส่วนบนคาบสมุทรมลายูได้พบหลักฐานพุทธศาสนาที่มีอายุเก่าแก่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑ เช่นกัน โดยใช้เส้นทางการเผยแพร่พุทธศาสนาข้ามคาบสมุทรมลายูหลายเส้นทาง เช่น เส้นทางสายตะกั่วป่าและคลองท่อมไปออกอ่าวบ้านดอน ซึ่งมีศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สำคัญคือเมืองไชยา ดังได้พบหลักฐานเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพระพุทธรูปศิลปะอินเดียแบบคุปตะพบที่เมืองไชยา และเมืองเวียงสระ

รูปแบบทางศิลปกรรมของโบราณสถาน โบราณวัตถุที่พบในดินแดนคาบสมุทรมลายู เรียกกันในชื่อ “ศิลปะศรีวิชัย” ซึ่งมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ เป็นต้นมา มีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะชวาแห่งราชวงศ์ไศเลนทร์ นับเป็นหลักฐานสำคัญแสดงว่า พุทธศาสนาของศรีวิชัยเป็นพุทธศาสนามหายาน ต่อมาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ปรากฏเด่นชัดมากขึ้นเนื่องจากกษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์ที่ปกครองศรีวิชัยและชวาเป็นองค์อุปถัมภ์ของพุทธศาสนาสุกัลวัชรยาน ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชวงศ์ปาละ พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาจากมหาวิทยาลัยนาลันทา ในรัฐพิหาร นิกายนี้เป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการสร้างศาสนสถานบนคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะ นอกจากนี้ ที่มหาวิทยาลัยนาลันทาได้พบจารึก พ.ศ. ๑๔๐๓ กล่าวว่า พระเจ้าพลบุตรเทวะ กษัตริย์แห่งศรีวิชัย เชื้อสายราชวงศ์ไศเลนทร์ เป็นผู้สร้างวัดไว้สำหรับผู้แสวงบุญชาวศรีวิชัยที่ไปศึกษาพระธรรมที่นั่น และพระเจ้าเทวปาละได้มอบรายได้จากหมู่บ้านจำนวนหนึ่งเป็นค่าดูแลรักษา หลักฐานดังกล่าวแสดงถึงความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างศรีวิชัยและปาละได้เป็นอย่างดี

พระวิษณุ
พบที่ บ้านพังงำ ตำบลคลอง อำเภอลิขล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (ปัทมปาณี) สำริด
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒
พบที่ อำเภอยะยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

รูปแบบศิลปกรรมของพระอวโลกิเตศวรที่พบในไชยา และฐานอาคารวัดแก้ว วัดหลงที่ทำเป็นรูปกากบาท ตามความเชื่อ ในพุทธศาสนาหายานสกุลวัชรยานว่า ศาสนสถาน คือ การปรากฏขึ้นของมณฑลจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ อันประกอบด้วย ทิศทั้งสี่ และทิศเบื้องบนอันเป็นศูนย์กลาง ซึ่งมีพระชินพุทธเจ้า ประจำอยู่ตามแนวแกนทิศ ที่วัดแก้วได้พบพระชินพุทธเจ้า (ธยานิพุทธ) อักโขภยะปางมารวิชัย ผู้มีวัชระเป็นอาวุธ ที่ซุ้มประตูด้านทิศตะวันออก รวมทั้งลักษณะของผังอาคาร ยังมีความคล้ายคลึงกับจันทิกะลาสน์ในชาวอียิปต์ด้วย ซึ่งเป็น ลักษณะร่วมของศิลปะศรีวิชัยที่ไชยากับหมู่เกาะทะเลใต้ คงเนื่องจากความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างดินแดนทั้งสอง และเกี่ยวข้องกับระบบเครือญาติของกษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์ นับเป็นหลักฐานสำคัญแสดงว่า พุทธศาสนาที่ไชยาในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นพุทธศาสนาหายานนิกายวัชรยาน เช่นเดียวกับ พุทธศาสนาในชาวภาคกลาง

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หิน
พบที่ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓

ศิลปะศรีวิชัย ร่องรอยของศิลปกรรมแบบศรีวิชัย มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองอย่างชัดเจน ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และงานประณีตศิลป์ ล้วนแสดงถึงภูมิปัญญาอันสูงส่งของบรรพชนในคาบสมุทรมลายูได้ ภายหลังจากที่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงได้ทรงผนวกศิลปวัตถุที่พบในภาคใต้ของประเทศไทยทั้งหมดว่า เป็นโบราณวัตถุของรัฐศรีวิชัย ครั้นเมื่อศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงจัดหมวดหมู่ศิลปะในประเทศไทย ทรงจัดศิลปโบราณวัตถุที่พบในภาคใต้ที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาหายาน เรียกว่า “ศิลปะศรีวิชัย” ส่วนเทวรูปในศาสนาฮินดูที่พบทั้งก่อนหน้าและร่วมสมัย แยกออกมาเป็น “ศิลปะเทวรูปรุ่นเก่า”

ต่อมานายพิริยะ ไกรฤกษ์ ได้จัดหมวดหมู่ศิลปะที่พบในภาคใต้ใหม่ เรียกศิลปะที่พบในภาคใต้ว่า “ศิลปะทักษิณ” แทน “ศิลปะศรีวิชัย” โดยพิจารณาจากความหลากหลายของอิทธิพลทางศิลปะที่ได้รับในแต่ละช่วงเวลา โบราณวัตถุสถานที่อยู่ในช่วงศรีวิชัย ได้จัดให้เป็นศิลปะช้ายา รุ่นต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทฤษฎีนี้สามารถจัดรูปแบบศิลปะได้อย่างละเอียด แต่ไม่ได้รับความนิยมน เนื่องจากคำว่า “ศรีวิชัย” ได้เป็นที่รับรู้และเป็นที่นิยมของคนโดยทั่วไปแล้ว อีกทั้งการใช้คำว่า “ศิลปะช้ายา” จะไม่ครอบคลุมรูปแบบศิลปะทั้งหมดที่พบในภาคใต้ ฉะนั้น ในที่นี้คำว่า “ศิลปะศรีวิชัย” จึงยังคงอนุโลมใช้เป็นชื่อเรียกศิลปะเนื่องในคติพุทธศาสนาหายานที่พบในภาคใต้ต่อไป ถึงแม้ว่า ยังไม่ทราบแน่ชัดว่า ศรีวิชัย ตั้งอยู่ที่ใดกันแน่ก็ตาม

อย่างไรก็ดี “ศิลปะศรีวิชัย” อาจแบ่งออกได้เป็น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และประณีตศิลป์